

NARCISA LENGEL-KRIZMAN

Organizacija i rad Pokrajinskog i Mjesnog odbora Narodne pomoći u Zagrebu 1941—1942.

Organizacija Narodna pomoć (NP), kao dio međunarodne organizacije Crvene pomoći,¹ bila je već u međuratnom razdoblju ona organizaciona forma pomoću koje je Komunistička partija širila svoj utjecaj na sve slojeve stanovništva, aktivirala ne samo radnike u proizvodnji nego i istaknute pojedince iz javnog i kulturnog života, osobito u zdravstvenoj i socijalnoj službi, a samim tim vršila i znatan politički utjecaj. NP je u toku rata postala najmasovnija organizacija narodnooslobodilačkog pokreta u Zagrebu, a njeno je djelovanje uz političko imalo i vrlo humano obilježje i predstavljalo izražaj solidarnosti sa svim žrtvama terora ustaške i okupacione vlasti. Na toj osnovi ta je organizacija okupila najšire društvene slojeve jer je rješavala probleme koji su ih najviše interesirali i najviše tištili. Podaci o masovnosti te organizacije i njenoj svestranoj aktivnosti najbolje odražavaju političku situaciju u Zagrebu u toku rata. Rad je bio strogo ilegalan, ali je u isto vrijeme bio i masovan. Treba naglasiti da se razgranata mreža odbora i pododbora NP, povezanih s tisućama ljudi svih slojeva, ne bi mogla održati i uspješno djelovati u uvjetima ustaške države, da nije postojala pogodna klima za takav revolucionarni rad. Ističemo pri tom da je NP bila samo jedan od sektora partijskog rada, a svi uspjesi koje je postigla proistekli su prvenstveno iz toga što se u onim gradovima i većim mjestima, gdje su se partijske organizacije u vremenu do okupacije uspjele organizaciono učvrstiti i proširiti svoj utjecaj, široko razvila već u prvoj ratnoj godini. Do okupacije se rad NP svodio na pružanje materijalne pomoći i pravne zaštite žrtvama policijskog terora, jugoslavenskim dobrovoljcima u španjolskom građanskom ratu, osobama u koncentracionim i vojnim logorima i njihovim porodicama. NP je, osim toga, vodila akcije protiv

¹ Organizacija Crvene pomoći (CP) bila je osnovana u okviru Druge internacionale 1921. na inicijativu »Društva starih boljševika« i »Društva predašnjih političkih osuđenika i izgnanika carske Rusije«. Ona postaje 1923. dio »Međunarodne organizacije pomoći borcima revolucije« (MOPR) sa zadatkom da štiti revolucionare i ostale borce protiv kapitalističkog poretka u svijetu i da njima i njihovim porodicama pruža potrebnu materijalnu, pravnu, zdravstvenu i drugu pomoć. U Jugoslaviji CP je osnovana 1922, jer se nakon donošenja Obznane (1920) pokazalo neophodno potrebnim osnivanje takve organizacije koja bi sve većem broju progonjenih i osuđenih mogla pružati pomoć. Začetak te organizacije nalazimo u Zagrebu također 1922, kad je nakon izvršenja smrtne kazne nad Alijom Alijagićem (8. III) list »Borba« pokrenuo akciju sakupljanja pomoći za njegovu obitelj. Tako je počelo neprestano pomaganje žrtava reakcije i prikupljanje sredstava u tu svrhu. Pokušaj da se CP legalizira uključivanjem u MOPR (s centralom u Hamburgu) 1924, nije uspio. U Zagrebu je bila, doduše, održana i osnivačka skupština, ali je policija zabranila svaki daljnji rad u tom pravcu (Institut za historiju radničkog pokreta Hrvatske u Zagrebu, Fond Dragutina Sailija. Dalje: IHRPH, fond DS).

skupoće i pomagala žrtve tih akcija. U početku su članovi KP sakupljali materijalna sredstva i okupljali simpatizere oko NP, a kasnije se izgradila mreža povjerenika NP. God. 1940. počelo je osnivanje odbora NP i po strukama, tj. okupljana su sva poduzeća iste struke, a zatim su osnivani i odbori u pojedinim tvornicama, radionicama, poduzećima, ustanovama i drugdje.

Cjelokupnim radom NP rukovodila je zagrebačka partijska organizacija, jer je NP — iako povezana vertikalno svojim organizacionim vezama — bila u isto vrijeme vezana i uz odgovarajući partijski forum. Tako je npr. Pokrajinski odbor NP za Hrvatsku bio vezan uz CK KPH, Mjesni odbor NP za Zagreb uz Mjesni komitet Partije za Zagreb, kotarski odbori NP uz rajonske komitete Partije, a odbori i pododbori NP uz partijske ćelije na određenom gradskom području.

S obzirom na specifične uvjete nastale okupacijom organizacija NP morala je rješavati niz novih zadataka. Nikada do tog vremena nije bilo toliko važno da se njen rad odvija što brže i efikasnije u svim pravcima. Osnovni zadaci bili su tada: razvijanje revolucionarne svijesti građana i njihovo uključivanje u antifašističku borbu, sakupljanje novčanih sredstava, sanitetskog, tehničkog i drugog materijala za potrebe partizanskih jedinica, pomaganje porodicama boraca, interniraca, uhapšenih ili ubijenih aktivista, zatim pronalaženje i osiguravanje stanova i tzv. punktova u gradu za smještaj ilegalaca, raspačavanje ilegalne partijske štampe i drugoga propagandnog materijala, nabavljanje propusnica i dokumenata pomoću kojih se odlazilo iz Zagreba ili djelovalo u ilegalnim uvjetima, prikupljanje kancelarijskog i tiskarskog materijala, organiziranje i osiguravanje putova i veza tzv. kanala za otpremu boraca, održavanje kurirske službe itd. Svi ti zadaci — kako je bilo naglašeno i na II zemaljskom savjetovanju NP u Beogradu u lipnju god. 1941. — imali su veliko političko značenje jer se takvim radom širio utjecaj KP i uključivao sve veći broj ljudi u antifašističku borbu.² Tako su se mnogi koji su u početku bili tek prilagači ili tu i tamo činili poneku uslugu unutar NP, daljnjim svojim radom postepeno razvili u aktivne borce NOP-a i postali organizirani članovi neke od antifašističkih organizacija ili KP.

I

Radom organizacije NP na području Hrvatske rukovodio je Pokrajinski odbor izabran u jesen god. 1940. u Zagrebu. Djelovao je najprije u sastavu: dr Drago Vrbanić, dr Srećko Šilović, Josip Levnaić, Antun Benički i Stjepan Šalamun. U tom je sastavu odbor djelovao do ožujka god. 1941, kad je, nakon hapšenja Vrbanića i Levnaića, bio popunjen Glinkom Korporić i drom Mirkom Tomičićem, ali su poslije njihova hapšenja i odlaskom Šilovića na novu dužnost, u odbor bili naknadno kooptirani: Anka Berus, Ružica Turković i Stjepan Bogdan. Od polovine god. 1941. do veljače 1942. odbor je djelovao u sastavu: Berus, Turković, Benički i

² Isto. Izvještaj delegata Pokrajinskog odbora NP za Hrvatsku Anke Berus.

Bogdan, a od veljače do jeseni god. 1942, tj. od vremena kad je odbor ukinut, jedinim njegovim članom ostao je Bogdan. Vezu s odborom održavali su članovi CK KPH Dragutin Saili i Vladimir Popović.³ Pokrajinski odbor NP za Hrvatsku imao je sjedište u Zagrebu i u radu se najviše oslanjao na mjesnu partijsku organizaciju, održavao s njom najčvršće veze i dnevno rukovodio radom organizacije NP u Zagrebu. Članovi odbora bili su također u većini kadar zagrebačke partijske organizacije i, kako je odbor nekoliko puta mijenjao sastav i gubio članove, uvijek se popunjavao aktivistima iz mjesne organizacije. Osim toga, zagrebačka je organizacija davala Pokrajinskom odboru kudikamo najveći dio sredstava i radila ne samo na svojim tekućim zadacima unutar NP, nego bila i baza Odboru pri organiziranju i izvršavanju posebnih zadataka kojim je rukovodio. S pokrajinom je Odbor održavao veze pomoću svojih članova i posebnih kurira. U toku god. 1941. uspjelo mu je da uspostavi i održava veze s organizacijama NP u Karlovcu, Varaždinu, Delnicama, Sisku, Osijeku, Bjelovaru, Krapini, Crikvenici, Kraljevici, Virovitici, Slav. Brodu i još nekim mjestima u Hrvatskoj.⁴ U njima je djelovala više-manje uspješno mjesna organizacija NP, a sakupljena sredstva trošila su se na lokalne potrebe, dok je Pokrajinski odbor, uz tačno specificirane obračune, dobivao višak novca. Trebalo je mnogo spretnosti i snalaženja u radu da bi Odbor mogao djelovati, jer su svi njegovi članovi (od ljeta 1941) živjeli ilegalno. Osim toga, Odbor je morao osnovati još nekoliko svojih pomoćnih organa (odbore za specijalizirane djelokruge rada) da bi sve obimniji rad mogao uspješno i organizirano dalje razvijati. Ti odbori za specijalizirane djelokruge rada bili su: Odbor za pomoć španjolskim dobrovoljcima, Odbor za logore i zavjere i Odbor narodnooslobodilačkog fonda.

a) Odbor za pomoć španjolskim dobrovoljcima, tzv. španski komitet, osnovan je u Zagrebu u ljetu god. 1939. na inicijativu CK KPH. Djelovao je u sastavu: Bosiljka Ević-Krajačić, Dina Zlatić, Karlo Mrzović, Ivan Rukavina, Marijan Krajačić i Bobi Štetler. Uz ekonomsku pomoć jugoslavenskim dobrovoljcima iz španjolskog građanskog rata (slanje paketa s hranom, odjećom i drugim materijalom), Odbor je u isto vrijeme radio na populariziranju borbe španjolskog naroda i nastojao širokom političkom akcijom izvršiti pritisak na vladu u Beogradu da dobrovoljcima omogući povratak u zemlju. Upravo se taj zahtjev razvio u toku god. 1940. u jednu od najmasovnijih i politički najpopularnijih akcija. U vezi s tim Odbor je izdao nekoliko letaka u kojima se, uz ostalo, osuđivao postupak režima prema dobrovoljcima.⁵ Nakon okupa-

³ IHRPH, fond Memoarske grude (dalje: MG) 10/IV-36 i 37. Izjava Anke Berus, Ružice Turković, Antuna Beničkog i Drage Vrbančića.

⁴ IHRPH, fond DS. Prema izvještaju Pokrajinskog odbora NP za Hrvatsku (dalje: PO) za kolovoz 1941. Napominjemo da je u Dalmaciji bila veoma razvijena NP, ali s njom PO nije održavao direktnu vezu već je dobivao izvještaje o NP preko partijske organizacije.

⁵ Ističu se leci kao npr.: »Cijeloj poštеноj javnosti Banovine Hrvatske« od veljače 1940, letak od 15. VIII 1940. i »Saopćenje o položaju bivših španjolskih dobrovoljaca« potkraj 1940. (Leci u IHRPH), kao i letak »Cijeloj poštovanj hrvatskoj javnosti« (Historijski arhiv u Zagrebu, Kus 1258/1940). Isto su tako bila umnožavana i pisma.

cije Francuske (u ljeto 1940) internirci se prijavljuju za rad u Njemačkoj i odlaze u tri veće grupe preko Pariza u pojedine gradove Trećeg Reicha (posljednja odlazi 2. lipnja 1941).⁶ Tako je pristiglo u Njemačku više od stotinu Jugoslavena iz francuskih logora. Po dolasku u Njemačku svaki je bio dužan da se javi određenom partijskom punktu u Parizu (Lazo Udovički), preko kojeg je zatim partijska organizacija u zemlji bila obaviještena o mjestu njihova boravka i preko kojeg su oni i sami međusobno uspostavljali veze.⁷

Na sastanku CK KPJ i CK KPH u Zagrebu 11. travnja god. 1941. bilo je odlučeno da se hitno poduzmu sve mjere kako bi se ti dobrovoljci vratili u zemlju jer su Partiji bili neophodno potrebni zbog iskustava stečenih u borbama u Španjolskoj. Španski komitet koji je uspio osnovati slične odbore s istim zadatkom i u Karlovcu, Sušaku i još nekim mjestima Hrvatske,⁸ pristupio je izradi detaljnog plana za njihovo spasavanje. Svim pripremama izravno je rukovodio CK KPH. Jedan od španjolskih dobrovoljaca kome je pošlo za rukom da se vrati u domovinu prije ostalih, Cvetko Većeslav Flores, u ljeto god. 1941. nekoliko je puta odlazio u Njemačku gdje je pronašao grupe jugoslavenskih radnika — bivših interniraca — međusobno ih povezoao i organizirao njihov ilegalni prijelaz preko tadašnje njemačko-hrvatske granice. Flores zatim uspostavlja releje u Leipzigu, Grazu, Mariboru i Dobovi preko kojih su dolazili »Španci« u Zagreb, odijeljeno jedan po jedan ili u većim grupama, tako da se na određenom mjestu u gradu znala naći i grupa od dvadesetak ljudi odjednom. Taj Odbor, koji je od ljeta god. 1941. djelovao u sastavu: Dina Zlatić, Rudolf Domany, Štefica Crnojevac i Većeslav Cvetko rukovodio je organizacijom prihvaćanja i smještaja dobrovoljaca u Zagrebu. Od srpnja god. 1941. do veljače god. 1942. gotovo svake subote stizale su grupe i pojedinci koje su zagrebački aktivisti dočekivali na potezu: ugao Kazališnog trga (danas Trg Maršala Tita) i Savske ceste, pa preko dijela trga do Prilaza (danas Prilaz JNA), a odatle do Primorske i Ljubljanske ulice (danas Ulica Braće Oreški). Taj se dio grada u krugovima upućenih popularno nazivao »španjolski korzo«. U Zagrebu je bilo organizirano nekoliko stanova i ugovorene lozinke, tzv. punktovi i javke, na koje su se »Španci« javljali. Najvažnije javke bile su u Tratinskoj cesti (danas Rade Končara) br. 14, zatim u trafici

logoraša i dijelila se poput letaka. Vlada je poduzimala protumjere da bi onemogućila takvu agitaciju, pa je plijenila sve »sumnjive« pošiljke iz inozemstva (Arhiv SUP SR Hrvatske, istražni materijali Cvetka Horvat-Deanovića, zamjenika šefa zagrebačke policije 1940. Prijepis u IHRPH).

⁶ Posljednju svoju borbu u Španjolskoj vodili su jugoslavenski dobrovoljci 12. II 1939. u pograničnom pojasu prema Francuskoj. Prelaskom na francuski teritorij internirani su u već pripremljene logore u St. Cyprien, Gursu i Vernet d'Ariègeu. Nakon kapitulacije Francuske, 22. VI 1940, Hitler je velik dio Francuske zadržao pod neposrednom okupacijom kao bazu za namjeravane ratne operacije protiv Velike Britanije, a u preostalom (južnom) dijelu (u Vichyju) formirao je vladu maršal Petain od predstavnika onih francuskih političkih krugova koji se nisu htjeli odazvati pozivu britanskog premijera W. Churchilla da Francuzi iz prekomorskih posjeda nastave rat. Logori u kojima su se nalazili jugoslavenski dobrovoljci pripali su dijelu neokupirane Francuske.

⁷ Jugosloveni u Španiji, Sarajevo 1959, 133.

⁸ IHRPH, fond MG, 10/IV-36. Izjava Berus-Turković-Benički.

u Radišinoj ulici i krojačkoj radionici u Draškovićevoj ulici 6. Na tim mjestima oni bi se obično presvukli i opremili, a zatim ih je preuzimala partijska organizacija, jer je Odbor bio zadužio svaki rajonski komitet da na svom području pronađe potreban broj stanova. Ilegalne tzv. partijske tehnike, tj. mjesta u kojima su bile smještene stamparije, dobile su zadatak da u vrlo kratkom roku izrade potreban broj krivotvorenih dokumenata koji su prispjelim bivšim internircima omogućavali odlazak iz grada. Osim toga je Odbor organizirao — također preko simpatizera — snabdijevanje namirnicama. Pokrajinski odbor NP i materijalno je pomagao Odbor, da bi mogao sve pripremiti na vrijeme. Tako je u kolovozu god. 1941. predao Odboru 34.850 kuna⁹, izdvojivši je od ukupne svote od 134.691,50 kuna koliko je u ime NP bilo u tom mjesecu sakupljeno u Zagrebu; narednog mjeseca predao je 23.774, u listopadu 4.100 kuna itd.¹⁰

U smještaju povratnika veliku je pomoć pružala zagrebačka partijska organizacija i naročito mjesna organizacija NP koja je u tako kratkom vremenu osigurala velik broj stanova.¹¹

Organizaciju njihova prebacivanja iz Zagreba na teren preuzeo je Ilija Engel, također jedan od boraca u španjolskom građanskom ratu, koji se među prvima uspio vratiti u zemlju i ostao na radu u zagrebačkoj organizaciji. Vežu između njega i novoprispjelih »Španaca« održavale su Zlata Marušić, Anica Rakar Magašić, Š. Crnojevac, Berta Petričić, Valerija Pap Kario i Ivan Panda, članovi rukovodstva NP u Zagrebu. Svi španjolski dobrovoljci na prolazu kroz Zagreb bili su neprekidno okruženi pažnjom i brigom zagrebačkih aktivista i prema sjećanjima pojedinaca iz tog vremena u tom radu nije bilo grešaka. Tako se jedan od njih — Pavle Vukomanović — sjeća da je jedne noći u ljeto god. 1941. morao prenoćiti u nekom stanu u Držićevoj ulici, ali je spao s nogu dok je tamo stigao. Najprije se morao »prošetati« do Mihaljevca, pa do Maksimira, zatim otići do Črnomerca, vratiti se do Kazališta, a tek onda produžiti u pravcu Šubićeve ulice. I dalje ističe: »Niti su veze znale tko smo mi, niti smo mi znali tko nas i kuda vodi, jer se nisu poznavali ni donosioci ni primaoci 'paketa'... Gotovo svake noći su nam mijenjali prenoćišta... i prvi put u životu osjetio sam da sam u sigurnim rukama.«¹²

Preko Zagreba je prošlo oko stotinu španjolskih dobrovoljaca i ni jedan od njih nije pao u ruke neprijatelja. Svi su organizirano i prema unaprijed utvrđenom rasporedu otišli iz grada da bi na terenu preuzeli nove dužnosti.

⁹ Kuna je bila novčana jedinica na području tzv. NDH. Vrijednost jedne kune tada je odgovarala vrijednosti 17,921 miligrama zlata. Izmjena dinara u kune izvršena je u nominalnoj vrijednosti bez ikakvih odbitaka i prve su se novčanice počele upotrebljavati od 26. VII 1941 (*Hrvatski narod*, 9. i 26. VII 1941).

¹⁰ IHRPH, fond DS. Izvještaji PO za kolovoz i rujan 1941.

¹¹ Bilo je osigurano oko 30 stanova isključivo za njihov smještaj, ali su se u iznimnim slučajevima koristili i stanovi koji su inače služili za smještaj drugih ilegalaca. Poimeničan spisak: IHRPH, fond MG, 10/IV-36. Izjava Berus-Turković-Benički.

¹² Isto, 50/II-2. Izjava Pavla Vukomanovića.

b) Odbor za logore i zatvore, tzv. Logorski odbor, djelovao je veoma intenzivno i bio izravno vezan uz sekretara Pokrajinskog odbora. Imao je zadatak da uspostavi veze s logorima i zatvorima, da zatvorenicima šalje potrebnu pomoć u hrani, odjeći i novcu, zatim da pomoću posebno organizirane veze dostavlja u logore direktive KP i potrebni politički materijal, a da od njih preuzima izvještaje o stanju u logorima, te da se brine o porodicama logoraša. Odbor je osnovan u kolovozu god. 1941. u sastavu: Adele Ivanković, A. Rakar Magašić, Š. Crnojevac i Anđela Šnidaršić Pavlinić i s manjim izmjenama u sastavu djelovao je do rujna god. 1942. Odbor je organizirao veze i preko porodica logoraša, i to sa svakim logorom posebno. S logorom u Jaski bila je odmah uspostavljena veza i paketi s hranom otpremeni su gotovo svaki dan. Kako se u tom logoru nalazilo i dosta židovske djece njima su se slali i posebni paketi. Nakon diverzije na Glavnoj pošti u Zagrebu (14. IX 1941) otpremljena je veća grupa logoraša iz Jaske u logor »Danicu« kraj Koprivnice u kojem su dotad već bili masovno internirani Židovi i Srbi iz cijele Hrvatske. U toku rujna god. 1941. bila je uspostavljena veza i s tim logorom. Sredinom prosinca iste godine, kad je veća grupa logoraša bila prebačena iz logora »Danica« u logor Jasenovac, Odbor je širokom akcijom preko njihovih porodica pokušao dobiti dozvole za slanje paketa u taj logor, ali mu to nije tada uspjelo. Potkraj god. 1941. bila je uspostavljena veza i s logorima u Lepoglavi, Lohor-gradu, Staroj Gradiški i Sremskoj Mitrovici.

U logore se slala hrana i ostali materijal koji su davali simpatizeri i aktivisti KP, ali se većim dijelom nabavljao i kupovao novcem koji je prikupila organizacija NP. Pokrajinski odbor odvajao je dio svojih sredstava i predavao ih Logorskom odboru, pa je tako u razdoblju od kolovoza do prosinca god. 1941. taj odbor dobio ukupno 102.811,75 kuna.¹³ Ali je i mjesna organizacija NP od prikupljenog novca odvajala dio i za kupovanje hrane koja se po potrebi slala u logore. Skladišta hrane nalazila su se na mnogim mjestima u gradu, uglavnom u privatnim stanovima ili pojedinim trgovačkim radnjama.¹⁴ Sa spomenutim logorima održavala se i ilegalna pismena veza koja je ponekad uspijevala i da bude direktna, tj. preko osoba koje su nosile hranu u logore i predavale pisma iz ruke u ruku, zatim preko osoba koje su imale pristup u logore, odnosno pojedinih logoraša koji su službeno mogli poneki put izaći izvan logorskih žica. Inače se veza, uglavnom, održavala tako da su se vijesti i ostala pisma slala upakirana u hranu ili odijela i istim putem preuzimala iz logora. Tako se doznavalo o dolasku novih grupa logoraša, likvidaciji pojedinaca ili grupa, a što je najvažnije time se pomagalo zatočenicima i mogla se obavještavati javnost o teroru i prilikama u logorima. Pomaganjem logorašima i žrtvama terora NP je okupljala ljude svih slojeva, stjecala povjerenje koje se ispoljavalo u aktivizaciji sve većeg broja ljudi.

¹³ Isto, fond DS. Izvještaji PO za kolovoz, rujna i listopada i Mjesnog odbora NP za Zagreb (dalje: MO) za studeni i prosinac 1941.

¹⁴ Opširnije o tom usp.: Arhiv Gradskog komiteta SKH Zagreba (dalje: AGK), 08-001-I-3; Isto, prijepis saslušanja S. Batića od 20. VII 1944; Zene Hrvatske u NOB-i, I, Zagreb 1955, 103.

Taj je Odbor razvio naročitu aktivnost u godini 1942. U proljeće te godine bile su uspostavljene i veze s logorima u Jasenovcu, Požegi i Đakovu, tako da je Odbor imao veze sa svim logorima na području Hrvatske. U svom radu Odbor je nailazio na mnoge poteškoće koje su onemogućavale »prodiranje« u pojedine logore, pa su veze održavane jedino pomoću paketa koje je Odbor slao preko porodica logoraša (npr. Jasenovac, Đakovo). Osim toga Odboru je bio znatno otežan rad i zbog obustave primanja paketa za logore na svim zagrebačkim poštama (od veljače 1942), tako da je morao najprije organizirati otpremu u provinciju odakle su onda paketi poštom upućivani u određene logore. U svibnju god. 1942. Odboru je pošlo za rukom da uspostavi veze pomoću kojih je određeni dio pošiljaka bilo moguće slati i direktno iz Zagreba.¹⁵

Odboru je također uspjelo da utvrdi brojčano stanje i imena logoraša u pojedinim logorima (to se odnosilo na komuniste i aktiviste NOP-a), kao i podatke o ubijenim logorašima. Do lipnja god. 1942. utvrđeno je — a ti su se podaci i dalje sakupljali i provjeravali — da se najveći broj takvih logoraša (85 muškaraca i 30 žena) nalazi u Staroj Gradiški, zatim u Jasenovcu (35 muškaraca), Lepoglavi (25 muškaraca), Lobar-gradu (10—15 žena), Požegi (5 žena) itd.¹⁶ Njima se najviše slala hrana, lijekovi, odjevni predmeti i toaletni pribor, a pomoć u novcu veoma rijetko (npr. u Staru Gradišku svega jednom u svibnju god. 1942. 20.00 kuna), i to samo za unaprijed odobreni izdatak. U nekim je slučajevima Odbor pomagao hranom ili novcem siromašnijim obiteljima koje su slale pakete u logore. U takvom je slučaju Odbor uvijek tražio i poštansku potvrdu o predanoj pošiljci.

Prema sačuvanim dokumentima Odbor je u razdoblju siječanj—rujan god. 1942. (izuzevši lipanj za koji nemamo podataka) organizirao sakupljanje i otpremu ovog materijala:

U siječnju je poslato u logore 13 kg hrane i 87 odjevnih predmeta uz razni drugi sanitetski materijal;¹⁷ u veljači 77,50 kg hrane, 100 komada južnog voća i nešto lijekova. Hrana i lijekovi bili su kupljeni za iznos od 7895 kuna u što su uračunati i troškovi putovanja do logora, dok je ostatak Odbor dobio iz skladišta, odnosno iz zaliha Mjesnog odbora NP u Zagrebu.¹⁸ U ožujku je poslato 220,50 kg hrane, 515 komada južnog voća, lijekova, odjevnih predmeta i veće količine cigareta. Taj je materijal kupljen za 22.272 kune, a sve je ostalo također dobiveno od Mjesnog odbora NP.¹⁹ U travnju je poslano oko 100 kg hrane i sanitetskog materijala i nešto odjevnih predmeta. Odbor je za tu pošiljku utrošio samo 4.522 kune, jer je većinu tih stvari dobio od Mjesnog odbora NP. Ali je u toku toga mjeseca Odbor kupio hrane i lijekova

¹⁵ Odnosi se to na vezu sa židovskom bogoštovnom općinom u Zagrebu koja je organizirala direktan prijevoz automobilima iz Zagreba do pojedinih logora (IHRPH, fond DS, Izvještaj sekretara PO od 21. VI 1942).

¹⁶ Isto, fond KP-10/219.

¹⁷ Isto, fond DS. Prema specifikaciji poslatih stvari u Lobar-grad 10. I 1942.

¹⁸ Isto, Obračun PO za veljaču 1942. i prema specifikaciji poslatih stvari u Lepoglavi 1. II, Staru Gradišku 2. i 16. II i Lobar-grad 17. II 1942.

¹⁹ Isto, Obračun PO za ožujak 1942. i prema specifikaciji poslatog materijala u St. Gradišku 1, 7. i 31. III; Lobar-grad 8, 22. i 31. III i Lepoglavi 31. III 1942.

za 12.430 kuna, uskladištio ih i to je bila dragocjena rezerva.²⁰ U svibnju količina hrane poslata u logore povećana je na 197 kg u ukupnoj vrijednosti od 32.021,50 kuna, a u isto je vrijeme i Pokrajinski odbor u toku toga mjeseca povećao svoje zalihe za 75 kg hrane i raznoga drugog sanitetskog i tehničkog materijala.²¹ U srpnju je količina poslate hrane iznosila 397 kg, a poslano je i mnoštvo drugih predmeta. Mjesni odbor NP je u tom mjesecu poslao u logore iz svojih skladišta još 460 injekcija, 6210 omota raznih lijekova, zatim 724 komada suhomesnatih proizvoda, 355 komada južnog voća i 120 komada svježeg kruha.²² U kolovozu je Odbor poslao 352 kg hrane, od toga su samo 122,15 kg bila kupljena, a ostatak je dobijen iz skladišta Mjesnog odbora NP,²³ a u rujnu god. 1942. Odbor je poslao oko 250 kg hrane.²⁴

Prema tome u logore i zatvore samo preko Odbora za pomoć logorima, uz materijalnu pomoć Pokrajinskog i Mjesnog odbora NP za Zagreb, bilo je u prvoj polovici god. 1942. poslato ukupno oko 1500 kg hrane, lijekova i ostalog materijala. Naglašavamo da su ti podaci rekonstruirani samo na osnovi sačuvanih dokumenata, ali možemo pretpostavljati da je količina materijala poslatog u logore bila znatno veća. Naime, osim Logorskog odbora i ostale su antifašističke organizacije slale pomoć logorašima, ali na osnovi dosadašnjeg istraživanja ne možemo tačno utvrditi ukupnu količinu materijala poslatog u logore u tome razdoblju.

c) Odbor narodnooslobodilačkog fonda predstavljao je također jednu od specifičnih organizacionih formi unutar Pokrajinskog odbora NP. Naime, razvojem narodnooslobodilačke borbe organizacija NP je počela sakupljati i različiti materijal za prve partizanske odrede i čete. Potkraj god. 1941. taj se sektor rada toliko proširio i razvio da je nužno zahtijevao reorganizaciju radi daljnjeg i uspješnijeg djelovanja. S tim u vezi je na inicijativu CK KPFH donesen zaključak da se unutar Pokrajinskog odbora NP osnuje i poseban odbor sa zadatkom da organizira sakupljanje materijala potrebnog partizanskim jedinicama na terenu. Odbor je djelovao u sastavu: Ivan Barbalić, Ivan Žic, Nikola Brusić i Nikola Župić. Skladišta sakupljenog materijala također su se nalazila na mnogim mjestima u gradu,²⁵ ali ga je trebalo što je moguće brže otpremiti posebnim u tu svrhu organiziranim kanalima do vojnih štabova jedinica ili partijsko-političkih rukovodstava na terenu. Taj se Odbor u toku god.

²⁰ Isto, Obračun PO za travanj 1942. i prema specifikaciji poslatog materijala u Lobar-grad 18, 23. i 30. IV; Lepoglavu 18. IV; Mitrovicu 18. IV i St. Gradišku 26. i 28. IV 1942.

²¹ Isto, Obračun PO za svibanj 1942. i prema specifikaciji poslatih stvari u St. Gradišku 8. i 26. V; Lepoglavu 16. i 22. V; Mitrovicu 16. V i Marof 3, 4, 24, 29. i 30. V 1942.

²² Isto, Obračun PO za srpanj 1942. i prema specifikacijama poslatih stvari u Lepoglavu 2, 12, 18. i 25. VII; Lobar-grad 2, 8. i 16. VII; Jasenovac 7, 14, 21. i 28. VII; St. Gradišku 7, 8, 14, 21, 25. i 28. VII i Marof 27. VII 1942.

²³ Isto, Obračun PO za kolovoz 1942. i prema specifikacijama poslatih stvari u Jasenovac 1, 4, 21. i 27. VIII; St. Gradišku 4, 9, 13, 17, 21, 26. i 29. VIII kao i u zatvore i kaznionice u Zagrebu, Ogulinu i Marofu 29. VIII 1942.

²⁴ Isto, Obračun PO za rujnu 1942.

²⁵ *I. Šibl*, Zagreb tisućudevetstočetdesetprve, Zagreb 1967, 282—283.

1942. nazivao još i Odbor za snabdijevanje partizana ili tzv. Opskrbni odbor i u toj je godini zabilježio znatne uspjehe. U prvoj polovici 1942. Odbor je raspolagao znatnim količinama raznoga tehničkog materijala, lijekovima, kirurškim i drugim bolničkim instrumentima.²⁶ U radu Odbora najveće se poteškoće nisu javljale pri sakupljanju, odnosno nabavljanju, tog materijala nego u nemogućnosti brze otpreme, iako su — a to je bilo poznato — potrebe za tim materijalom na terenu bile goleme. Znalo se dogoditi da je sakupljeni materijal ležao mjesecima uskladišten u Zagrebu uz neprekidnu opasnost da ga neprijatelj otkrije i da tako bude nepovratno izgubljen, a da ga nije bilo moguće otpremiti. Sve do svibnja god. 1942. uspjelo je Odboru da iz Zagreba pošalje svega 4 paketa, a postepena redovitija otprema započela je tek od lipnja—srpnja te godine.²⁷ U jesen god. 1942. osnovani su i posebni kanali upravo za potrebe toga Odbora neovisno od putova i veza drugih antifašističkih organizacija u Zagrebu za otpremu ljudi i materijala.

Na oslobođenim teritorijima znalo se i za postojanje Odbora — koji se u krugu upućenih nazivao Komitetom za pomaganje narodnooslobodilačkih partizanskih odreda u zdravstvenom i drugom pogledu — i za postojanje zaliha u Zagrebu. Zbog toga se zahtijevalo od mjesne partijske organizacije da pomogne Odboru i da se prikupljeni a nasušno potrebni materijal najhitnije otprema na određena mjesta.²⁸ Redovna otprema — kao što je spomenuto — započela je u jesen god. 1942. i funkcionirala je sve do kraja rata, bez obzira što je Odbor pod tim imenom bio ukinut zajedno s ostalim odborima i institucijama NP, ali je njegovu funkciju preuzela organizacija koja je u Zagrebu djelovala pod nazivom »narodnooslobodilački odbori« (NOO) o čemu će kasnije biti riječi. Prema sačuvanim dokumentima nije utvrđena količina sakupljenog materijala a ni količina materijala koju je na teren otpremio taj Odbor, ali možemo pretpostaviti — s obzirom na razvoj NOP-a u Zagrebu u toku 1942 — da je bila znatna.

d) Pored rukovođenja tim nabrojenim posebnim sektorima djelovanja, Pokrajinski je odbor NP za Hrvatsku uz pomoć zagrebačkih aktivista organizirao i izvršio nekoliko uspješnih akcija spašavanja pojedinih istaknutih partijskih radnika iz logora, zatvora i zatvorskih odjela u pojedinim bolnicama;²⁹ zatim je uspostavio veze s prosekturom sudske medicine Medicinskog fakulteta u Zagrebu gdje se mogla ustanoviti smrt organiziranih članova KP i antifašista strijeljanih ili ubijenih u ustaškoj policiji³⁰ (što je bilo naročito važno kad su pojedinci bili uhapšeni i

²⁶ Opširnije o aktivistkinjama i skladištima: *Žene Hrvatske u NOB-i*, I, 103.

²⁷ AGK, 08-002-NOB-14-1942.

²⁸ Tako je npr. dr. Slava Očko u ime Štaba grupe partizanskih odreda Like, dopisom od 1. V 1942, iz partizanske bolnice u Korenici, tražila od Odbora lijekove, ostali sanitetski i kirurški materijal za koji je doznala da se u Zagrebu nalazi sakupljen u većim količinama (IHRPH, fond KP-66/1197).

²⁹ Opširnije: *R. Turčević*, *Narodna pomoć, Ustanak naroda Jugoslavije 1941*, I, Beograd 1962, 384—392.

³⁰ Sekcioni protokoli prosekture sudske medicine u Zagrebu za razdoblje 1941—45. čuvaju se u zgradi prosekture na Šalati.

ubijeni pod lažnim imenom ili kad njihova smrt nije bila objavljena oglasima ili u štampi); pomagao je odlazak iz grada naročito ugroženih aktivista koji su se skrivali pred ustaškim vlastima i živjeli ilegalno; organizirao slušanje i prepisivanje vijesti savezničkih radio-stanica i drugo.³¹

II

Organizacijom NP u Zagrebu rukovodio je njen Mjesni odbor koji je djelovao u toku god. 1941. u ovim sastavima: Josip Turković, Antun Biber, Ivan Šiftar, Ivan Valent, Milan Uzelac, Marija Šoljan i Vlado Vitasović (do ožujka 1941), zatim Šoljan, Kazimir Biloh, Franjo Đureta, Franjo Pavlinek i Marina Gregorić (do srpnja 1941), a do sredine god. 1942. u Odboru su radili Biloh, Panda, Bogdan, Đureta, Pap Kario i Petričević.³² Poslije reorganizacije rada rukovodstvo NP od ljeta god. 1941. u Zagrebu podijelilo je gradsko područje na šest kotara kojima su rukovodili kotarski odbori NP vezani uz Mjesni odbor. Teritorijalno su se podudarali s partijskom podjelom, tj. područje jednog kotarskog odbora odgovaralo je području jednog rajonskog komiteta KP.

Prvi kotar organizacije NP obuhvaćao je područje grada između željezničke pruge i Ivkančeve ulice (danas Ulice Anke Butorac) prema Maksimiru i Domjanićevoj, i zatim Srebrnjaka prema Mirogoju. Kotarski odbor djelovao je u toku 1941—42. u sastavu: Josip Gmajnić, Anica Ceranić, Mira Šulhof, Franjo Zakšeg, Justika Turković, Boris Petrešević i Pap Kario. Na cijelom području djelovalo je oko 20 pododborna i to: u kemijskoj čistionici »Valet-express«, Tvornici ulja, poduzećima Gaon, Hygiea, AGB, ZIS, Tvornica češljeva, Unitas, Ovomaltine, Me-Ba, Klaronica, Peko, Knoch, Sila, Tvornica bombona, zatim ulični odbor u Kuhačevoj ulici, odbor kućnih pomoćnica, te pododbori u Narodnoj banci i Gradskoj vrtlariji.³³ Aktivisti iz tih odbora i pododborna, uz sakupljanje novčanih priloga, uzimali su i nabavljali odgovarajuće proizvode iz pojedinih tvornica i ustanova, ali tačna količina tako sakupljenog materijala nije utvrđena. U razdoblju od kolovoza do prosinca god. 1941. na području toga kotara sakupljeno je ukupno 26.927 kuna na ime priloga za NP, a organizacija je brojila u istom razdoblju, osim listopada za koji nisu poznati podaci, 811 osoba.³⁴

Drugi kotar zahvaćao je teren omeđen Savskom cestom i rijekom Savom, Koturaškom cestom uz željezničku prugu prema Maksimiru. Članovi odbora bili su: Mato Kvakar, Vinko Nederal, Stjepan Malek, Ivan Kota i Dragica Hotko. Na tom području djelovalo je oko 30 odbora i

³¹ Isto kao u bilj. 3.

³² AGK, 001-117; IHRPH, fond MG, 10/I-5, 10/IV-40, 41. i 43. Izjave Berte Petričić, Franje Đurete, Marije Šoljan-Bakarić i Vilima Kuhna.

³³ Opširnije: poimeničan sastav pododborna, mjesta sastanaka, skladišta i stanova: IHRPH, fond MG, 9/III-22, 10/IV-35, 9/IV-37, 10/V-56, 10/V-50, 10/IV-46 i 10/IV-31. Izjave Katicice Stanša, Anke Potkrajac, Drage Vrbanića, Ivana Dudaka, Alberta Goričkog, Ivana Bajića i elaborat o radu I kotarskog odbora NP.

³⁴ Isto, fond DS, Izvještaji PO za kolovoz i MO za rujna, listopad, studeni i prosinac 1941.

pododbora i to u tvornicama: Bates, Silk, Braća Ševčik, Ivančica, Alme-rija, Zora, Hahn i Nertl, Bureš, Valder, Inko, Vak, Zenit, Zvono, Pilot, Tigar, Kontakt, Faber, Moster, Paspas, Katran, Ventilator, Tvornica papira, zatim u Živodernici i Paromlinu, a uz to je postojao i pod-odbor građevinara. Ulični su odbori djelovali na Njivicama, Kanalu, Školskoj cesti, Paromlinskoj, Martinovki, Sigečici i Trnjanskoj cesti.³⁵ Prema sačuvanim podacima za razdoblje od rujna do prosinca god. 1941. sakupljeno je ukupno 93.509,75 kuna a u posljednja tri mjeseca god. 1941. bilo je 936 prilagača.³⁶

Treći je kotar obuhvaćao područje Medveščaka. U kotarskom su odboru u toku 1941—42. bili ovi članovi: Stanko Kalc, Milan Žapčić, Krunka Zastavniković Petrinović, Antun Vrabec i Franjo Krčmarek koji su rukovodili sa 16 pododbora na tom području. Pododbori su djelovali u Konzumnoj zadruzi željezničara (obuhvaćajući centralu i filijale u Vrhovčevoj ulici, Maksimiru, Trnju, Trešnjevki, Kvaternikovu trgu i na Savi), Higijenskom zavodu (obuhvaćajući Antituberkulozni dispanzer, Bolnicu za zarazne bolesti i Školu sestara pomoćnica), Društvu dobrovoljnih bolničarki Crvenog križa, Privilegiranoj agrarnoj i Hipotekarnoj banci, tvornicama Elka, Isis i Gorica, poduzeću »Rožić i sin«, u nekim trgovačkim poduzećima, kod učiteljica dječjih obdaništa i među brijadkim radnicima (već 1941. bilo je okupljeno oko 180 brijadkih radnika koji su davali pomoć) i u nekim ulicama.³⁷ Ukupno je u razdoblju od kolo-voza do prosinca god. 1941. sakupljeno 165.884 kune, a broj je prilagača npr. od rujna do listopada bio 2544 osobe.³⁸

Četvrti kotar obuhvaćao je područje centra grada. Kotarski odbor djelovao je u ovom sastavu: Bogdan, Stjepan Puh, Adolf Kukec, Darko Fransoa i Milena Milidrag-Krajačić. Ukupno je na tom području bilo osnovano 17 pododbora koji su, uglavnom, okupljali zanatske radnike. Ističe se pododbor krojačkih radnika koji je okupljao 200 radnika iz 49 krojačkih radionica, a uz njih je bila vezana i grupa tapetarskih radnika,³⁹ krznarskih radnika iz 14 radionica sa 37 simpatizera,⁴⁰ pod-odbor postolarskih radnika koji je praktično obuhvatio sve radnike te struke na tom području — njih oko 250,⁴¹ zatim grafičara koji je obuhvaćao devet grafičkih poduzeća sa 32 aktivista i oko 180 simpatizera, odbor ugostiteljskih radnika koji je osnovao pododbore u svim većim ugo-stiteljskim objektima u gradu (Esplanade, Palace, Europa, Kruna, Bala-lajka, Gradski podrum, Quisissana, Matica hrvatskih obrtnika, Ivo, Trgovački dom, Ritz-bar, Zenić, Željeznička restauracija, Gaj i Maksi-

³⁵ Opširnije: Isto, fond MG, 10/IV-47, 9/II-13, 9/III-21, 10/IV-48, 10/IV-38, 9/IV-28, 9/II-11 i 10/IV-30; izjave Matije Šego, Dragutina Stankovića, Franje Stanišića, Kristine Đaković, Zvonimira Bakrana, Mate Hećimovića, Josipa Mokoseka; elaborat o radu II kotarskog odbora NP.

³⁶ Isto, fond DS, Izvještaji PO i MO za rujna, listopad, studeni i prosinac 1941.

³⁷ Isto, fond MG, 10/IV-53, 9/IV-32, 10/IV-39, 10/III-21, 12/I-2, 9/II-17 i 10/II-16. Izjava Antuna Beničkog, Šime Validžića, Andrije Zormana, Anite Lelas, Stjepana Pukleka i Josipa Duda.

³⁸ Isto, fond DS, Izvještaji PO i MO za razdoblje od kolovoza do prosinca 1941.

³⁹ AGK, 001-117, 08-001-A-4; IHRPH, fond MG, 44 III-12. Izjava Janka Peveca.

⁴⁰ AGK, 001-117.

⁴¹ Usp. o tome opširnije: AGK, 08-001-H-8, 08-001-M-5; IHRPH, fond MG, 10/IV-32, Elaborat o radu IV kotarskog odbora NP.

mirska restauracija) i s kojim su se povezale skupine simpatizera iz onih poduzeća u kojima nisu postojali samostalni pododbori, tako da je taj odbor ukupno imao oko 190 prilagača. Ugostiteljski radnici — uz mjesečne priloge u novcu — sakupljali su unutar NP i znatne količine hrane, ponekad i po 500 kg mjesečno.⁴² Brijački radnici s toga područja bili su u početku okupljeni oko svoga matičnog odbora, a potkraj god. 1941. osnovani su i ulični pododbori.⁴³ Pododbori NP djelovali su i u poduzećima: Jugoslavenski Shell, Kastner i Ohler, Vacuum, Standard Co., Croatia, Kaštel dd, Trgovina kože, zatim u Hrvatskom narodnom kazalištu u kome je rad bio podijeljen na pojedine odjele (drama, balet, opera, orkestar i tehničko osoblje) i koji je vezanjem simpatizera i izvan kazališta okupljao oko 240 prilagača, pa u trgovini Hübl dd. Pododbor za bankovne i financijske ustanove u početku je djelovao samostalno, a zatim su potkraj god. 1941. formirani pododbori i u pojedinim ustanovama toga sektora (Poštanskoj štedionici, Rizničkom upraviteljstvu, Ministarstvu financija i odgovarajućem odjelu Gradskog poglavarstva).⁴⁴ Ukupno je na tom području od kolovoza do prosinca god. 1941. bilo obuhvaćeno u NP 3314 osoba koje su sakupile, uz ostali materijal, i novčane priloge od 234.196 kuna.⁴⁵

Na području petog kotara NP — koji je obuhvaćao područje Trešnjevke — djelovala su 93 pododbori (pretežnim dijelom ulični). U kotarskom odboru djelovali su najprije u toku prve polovice god. 1941. Ivica Vodopivec, Ivica Delgalo, Josip Han, Vjekoslav Biloh i Stjepan Štabak, a kasnije: Grga Starčević, Milan Šinkić, Milan Gotlib, Josip Janeš i Pero Josipović. Pododbori su djelovali u Zagrebačkom električnom tramvaju u kojem su postojali i posebni pododbori po odjeljenjima (jer je od ukupno 1200 zaposlenih radnika i službenika u toku god. 1941. bilo obuhvaćeno u NP oko 180), zatim u poduzećima »Bothe i Hermann«, stolarskim radionicama, tvornicama: Jugofarmaciji, Siemensu, Kemici, auto-garaži Vojne pošte i Vojno-odjevnom zavodu.⁴⁶ Ulični odbor u Kranjčevićevoj ulici držao je vezu s još devet pokrajnjih ulica i sa zanatskim radionicama na tom području. Na teritoriju južnog i zapadnog dijela Trešnjevke bila su osnovana 74 ulična pododbori. Pod rukovodstvom partijske ćelije s Trešnjevke bio je osnovan još jedan ulični odbor NP sa zadatkom da djeluje u raznim dijelovima grada, tj. da članovi toga odbora rade na okupljanju simpatizera i izvan područja Trešnjevke. Tako je nastalo novih osam pododbori koji nisu imali određeno teritorijalno sjedište nego su bili sastavljeni od simpatizera iz raznih gradskih četvrti (po mjestu stanovanja ili rada), ali su organizaciono pripali petom kotaru.⁴⁷ Od kolovoza do prosinca god. 1941. bilo je organizacijom NP ukupno obuhvaćeno 1956 osoba a sakupljeno je 88.381 kuna.⁴⁸

⁴² Usp. AGK, 08-001-K-11; IHRPH, fond MG, 9/IV-29. Izjava Tome Dijanovića.

⁴³ AGK, 08-001-P-13.

⁴⁴ Isto, 08-001-K-4, 08-001-B-12, 08-001-K-15; IHRPH, fond MG, 10/IV-32. Elaborat o radu IV kotarskog odbora NP.

⁴⁵ IHRPH, fond DS, Izvještaji PO i MO za razdoblje od kolovoza do prosinca 1941.

⁴⁶ Isto, fond MG, 10/IV-33, 44/III-10. Elaborat o radu V kotarskog odbora NP i razviku V rajonskog komiteta Zagreba.

⁴⁷ AGK, 08-001-Z-1.

⁴⁸ IHRPH, fond DS, Izvještaji PO i MO za razdoblje od kolovoza do prosinca 1941.

Kotarski odbor šestog kotara, koji približno odgovara području Črnomerca, djelovao je u sastavu: Mate Marinić, Vlado Huić, Jure Polinar, Jakov Urankar, Jelena Manojlov i još tri člana čija imena dosad nisu utvrđena. Rukovodili su s oko deset pododbora, i to u tvornicama: Koch i Noor, Vojna odjeća, Pamuk dd, Pivovara, zatim u kolarskim, pekarskim, stolarskim i postolarskim radionicama, te s dva ulična pododbora na Antunovcu.⁴⁹ Ukupno je u drugoj polovici god. 1941. 809 simpatizera sakupilo u ime priloga 43.572 kune.⁵⁰

Svi nabrojeni kotarski odbori rukovodili su cjelokupnim radom na svom području, povezivali odbore i pododbore, a sami su dobivali upute za rad i bili vezani neposredno uz Mjesni odbor. Jedino odbori NP na željeznici, odbori intelektualaca i studenata bili su vezani izravno uz Mjesni odbor. U vremenu od kolovoza do prosinca god. 1941. Mjesni odbor NP primio je od studenata (broj prilagača nije poznat) ukupno 22.080 kuna u ime priloga; 2008 željezničkih radnika i službenika (bez podataka za mjesec listopad) sakupili su 69.167 kuna; a među intelektualcima je u istom razdoblju od 791 prilagača sakupljeno 148.902 kune.⁵¹ Treba pri tom istaći da je rad intelektualaca unutar NP bio izvanredno važan jer su — s obzirom na dužnosti i svoja radna mjesta — imali više mogućnosti da organiziraju ljude i sakupljaju veće količine različitog materijala (naročito oni iz zdravstvene službe) i da ga zatim predaju dalje na otpremu.⁵²

Budući da posjedujemo cjelovite izvještaje Pokrajinskog odbora NP za Hrvatsku i Mjesnog odbora NP za Zagreb za prvu ratnu godinu samo od kolovoza, i to isključivo za sakupljene novčane iznose, možemo dati tačne podatke samo za to razdoblje, tj. od kolovoza do kraja prosinca 1941. godine.⁵³ Tako je mjesna zagrebačka organizacija NP u tih pet mjeseci god. 1941. sakupila ukupno 991.924,75 kuna i to: u kolovozu 134.692,50 kuna, rujnu 175.369, listopadu 195.429, studenom 200.874,50 i prosincu 285.559,75 kuna. Od toga je bilo predano Pokrajinskom odboru ukupno 423.547,50 kuna, a razlika od 568.377,25 kuna bila je utrošena na lokalne potrebe.⁵⁴ Međutim i mimo organizacije NP, u Zagrebu su partijska i druge antifašističke organizacije u istom razdoblju preko svojih članova i simpatizera također sakupljale znatne iznose u novcu i različitom materijalu za potrebe NOP-a.⁵⁵ Navedeni podaci ne samo da pokazuju, nego i dokazuju, da se već god. 1941. u Zagrebu

⁴⁹ Isto, fond MG, 9/9-75. Elaborat o radu VI kotarskog odbora NP.

⁵⁰ Isto, fond DS, Izvještaji PO i MO za razdoblje od kolovoza do prosinca 1941.

⁵¹ Isto.

⁵² Opširnije o tome usp.: Isto, fond MG, 10/IV-34, 36, 37, 10/I-6, 7, 12/II-16, 37/X-15. Izjave Josipa Lukatele, Berus-Turković-Beničkog, Drage Vrbanica, Mauricija Magašića, Ekrema Maglajlića, Stjepana Rapića i Srećka Šilovića; AGK, 08-1-E-C-1; *Šibl*, n. dj., 286—287.

⁵³ Izvještaji u IHRPH, fond DS.

⁵⁴ U istom tom razdoblju, tj. od kolovoza do prosinca 1941, na cijelom području Hrvatske (izuzimajući Dalmaciju čiji izvještaji do tada još nisu pristigli do Pokrajinskog odbora) bilo je sakupljeno ukupno 1.361.725,75 kuna.

⁵⁵ Tako je u ime partijske članarine, priloga za štampu, izvanrednih i raznih drugih priloga bilo sakupljeno ukupno 361.272 kune (IHRPH, fond DS, izvještaji Mjesnog komiteta KPH za Zagreb od kolovoza do prosinca 1941).

razvio snažan antifašistički pokret koji se — među ostalim — manifestirao i u velikoj materijalnoj pomoći što ju je Zagreb dao već u prvoj ratnoj godini i koja se daljnjim razvojem NOB-a sve više povećavala.

Narodna je pomoć u toku god. 1942. postala najmasovnija organizacija NOP-a u Zagrebu. To potvrđuju ne samo podaci o njenom radu i rezultatima koje je postigla, nego i izvještaji partijskih rukovodstava iz toga vremena.⁵⁶ Ti izvještaji, međutim, pri analiziranju rada partijske i vanpartijskih organizacija u gradu u toku god. 1942. ističu da su upravo NP posvećivali najveću pažnju mnogi članovi rukovodstva pa i cjelokupno članstvo pojedinih aktiva i jedinica, ali se njihov rad na tom sektoru sveo u većini samo i isključivo na sakupljanje materijala i pridobivanje simpatizera, odnosno prilagača za tu organizaciju, a pri tom se zanemarivao svaki politički rad s novim aktivistima uključenim u NP. Kako je najvažniji zadatak partijske organizacije u to vrijeme bila masovna mobilizacija ljudstva (u prvom redu radnika i omladine) i prikupljanje materijala za potrebe NOB-a, bilo je potrebno razviti i provesti široku propagandu za populariziranje partizana i oslobodilačke borbe koju oni vode. U tu se je svrhu moralo osigurati umnožavanje raznoga pismenog materijala, prvenstveno štampe, koja je stizala s oslobođenog teritorija, a zatim razdijeliti što veći broj primjeraka u gradu. Međutim, mnogi su članovi antifašističkih organizacija u strahu od otkrivanja i hapšenja uništavali veći dio toga materijala koji bi stizao u grad, a isto tako i pismene direktive partijskih rukovodstava s terena, zbog čega većina aktivista u gradu nije bila upoznata s osnovnom linijom KP ni s mnogim pitanjima i problemima koji su se nužno javljali u svakodnevnom radu u Zagrebu i borbi s policijom. Partijska su rukovodstva, a i Mjesni odbor NP — jer kako smo već naglasili: organizacija NP bila je samo jedan od sektora partijskog rada — neprekidno upozoravali svoje članstvo da tzv. manija paljenja ilegalnog materijala neće spriječiti hapšenja, ali će nepoznavanje pravog stanja na jugoslavenskom i svjetskom ratištu, kao i nepoznavanje međunarodne političke situacije i osnovne linije KP imati za posljedicu neupućenost, i to ne samo u pogledu organizacionih problema.

Naime, masovno nezadovoljstvo naroda zbog sve veće pljačke, gladi, terora i slanja vojnika u borbu protiv antifašističke koalicije postajalo je sve veće. Potpuna zavisnost ustaške države od osovinskih sila, naročito zbog suprotnosti njihovih interesa na području Hrvatske, postala je sve očitija, čak i onima koji su proglašenje ustaške države primili donekle sa simpatijama. Njihove iluzije da će slom Kraljevine Jugoslavije donijeti mir Hrvatskoj rasplinule su se, a ostala je surova stvarnost rata za tuđe interese i nezapamćeni teror okupatora. Osim toga, prehrambena politika, koja je stanovništvo praktično lišavala najpotrebnijih namirnica i donosila glad, otvorila je oči mnogima koji su shvatili stvarni položaj »nezavisne« hrvatske države i sudbinu koju su okupatori namijenili čitavom hrvatskom narodu.

Problem prehrane u toku rata naročito se ispoljio u Zagrebu, jer je opskrba grada potpuno zatajila. Najprije zbog slanja raspoloživih

* Isto, fond KP-66/1195, 10/219.

rezervi hrane u Njemačku, zatim zbog otpora seljaka iz okolice da predaju ustaškoj vlasti svoje poljoprivredne viškove po minimalnoj (unaprijed određenoj) cijeni i zbog korupcije i nesposobnosti ustaškog državnog aparata da organizira pravilnu raspodjelu onih namirnica što su ih opljačkali po selima. Uslijed takvih prilika vladao je tzv. šverc koji je vlast donekle tolerirala, jer su pojedina njena nadležstva i sama bila prisiljena da nabavljaju neke stvari u nedozvoljenoj trgovini. Proletarijat i ostali siromašniji gradski slojevi nisu mogli plaćati visoke cijene za namirnice (npr. mast 500 kuna, šećer 350 kuna, meso 120—180 kuna po kilogramu itd.) ni za ostale domaćinske potrebe jer su radničke nadnice i dalje ostajale niske i nisu se smjele povećavati. Radničke porodice doslovno su bile prisiljene gladovati.

Ali nije samo pitanje prehrane mučilo stanovništvo. Postojala su i dva krupna problema i to: mobilizacija u vojsku i slanje na rad u Njemačku. Mnogi su se stanovnici morali kojekako dovijati da izbjegnu službu u vojsci ili da se iz nje izvuku, a ako su već bili na radu u Njemačkoj kako da se vrate. Broj vojnih bjegunaca i dezertera povećavao se pa je ustaška vlast bila prisiljena da sve češće priređuje sistematski »lov na ljude« masovnim hapšenjima po gradskim ulicama, blokadama i policijskim racijama u cijelim gradskim četvrtima. Zbog toga se znatno povećao broj onih koji su bili prisiljeni da se skrivaju, kojima je trebalo osigurati pomoć i omogućiti im da odu iz Zagreba. A tu je pomoć pružala što je više bilo moguće upravo organizacija NP.

Treba istaći da provale u mjesnoj partijskoj i skojevskoj organizaciji i partijskoj tehnici potkraj god. 1941, a naročito prvih mjeseci god. 1942, nisu mogle mimoići ni NP. Ona je, doduše, uspjela da u svim kotarima ostane organizaciono sačuvana u razdoblju siječanj—veljača god. 1942, ali su već u ožujku te godine počela hapšenja većeg razmjera i na tom sektoru. Pri tom je najviše stradao II kotar, zatim III u kojem hapšenja zapravo nisu prestajala sve do svibnja te godine, iako je dotad bio jedan od organizaciono najsređenijih, pa su uslijed toga i prilozi za NP opali u prosjeku za 20.000—30.000 kuna. Najslabiji je ostao i dalje I kotar s kojim Mjesni odbor nije mogao učvrstiti stalne veze, a i političko djelovanje na tom području bilo je najslabije. Najbolje su u tom razdoblju ostali sačuvani IV, V i VI kotar, koji su uz povećanje novčanih priloga pokazali i znatan porast broja simpatizera i prilagača.

U lipnju god. 1942. NP se ponovo organizaciono sredila. Bilo je još manjih provala i izdajničkog držanja uhapšenih aktivista, ali s te strane nije postojala veća opasnost za cjelokupan rad. Prilozi svih kotarskih odbora porasli su, pri čemu su pokazali naročitu aktivnost strukovni, a i ugoštiteljski radnici, koji su uz uvećano sakupljanje novca sakupili i znatne količine hrane.⁵⁷ Isto je tako napredovao i rad među intelektualcima. Osim toga povećan je iznos pomoći obiteljima poginulih boraca i logoraša (tzv. hranarina) koja je do svibnja te godine iznosila svega 20 kuna dnevno, što je bilo i suviše malo za tadašnje prilike.⁵⁸ Povećanje je uslijedilo u isto vrijeme s povećanjem sakupljenih priloga.

⁵⁷ Isto, KP-43/31.

⁵⁸ Isto, fond DS, Izvještaj sekretara PO od 21. VI 1942.

Mjesni odbor NP za Zagreb — nakon znatno otežanih uvjeta rada zbog hapšenja i provala u ožujku—travnju god. 1942 — pokazuje izvjestan napredak od svibnja, odnosno lipnja te godine. To se ogleda u novčanim prilogama koji u lipnju pokazuju povećanje od oko 70.000 kuna prema travnju, odnosno za 163.000 kuna prema ožujku te godine.⁵⁹ Međutim, pri analizi obračuna pojedinih kotara zapaža se, doduše, porast broja prilagača (npr. I i II kotar, intelektualci), iako opći prihodi nisu postali znatno veći. To se može objasniti naglim povećanjem cijena osnovnih namirnica u tom razdoblju, dok su radnička primanja ostala gotovo ista, pa su i prilozi pojedinaca zbog toga bili manji. Uz novčane priloge bile su sakupljene i znatne količine raznoga drugog materijala, naročito hrane, odjevnih predmeta i lijekova, koje je Mjesni odbor nabavljao i po sniženim cijenama, odnosno uz popust pri kupovini što su i opet organizirali simpatizeri i antifašisti preko svojih veza s raznim privrednim poduzećima. Sav sakupljeni, kupljeni i dobiveni materijal spremio se i nadalje u improvizirana skladišta Mjesnog odbora koja su se nalazila u raznim dijelovima grada, većinom u privatnim stanovima. Tako je npr. u siječnju god. 1942. bilo uskladišteno 491,25 kg hrane, oko 360 odjevnih predmeta i različiti drugi tehnički materijal. Određene količine bile su već unaprijed nabavljene za potrebe npr. Glavnog štaba, logore ili pojedine partizanske jedinice, samo se čekala mogućnost otpreme koja je izostala pa su se skladišta neprekidno punila i povećavala. Tako se već narednog mjeseca, usprkos izdanim količinama, na skladištu povećala količina sakupljene hrane na 526,75 kg, a povećala se i količina drugog materijala.⁶⁰ Slično je bilo i s uskladištenim materijalom ostalih odbora NP, jer, kako ističu mnogi dokumenti iz tog vremena, nije bio problem prikupiti materijal, nego se problem javljao tek kad ga je trebalo uputiti na određena mjesta izvan Zagreba. Taj se problem uspješno počeo rješavati tek kad je Zagreb sredinom 1942. god. postajao sve više »otvoren«, tj. kad su razvojem NOB-a partizanske jedinice operirale već i u blizini grada i kad su kanali kojim su se i veće pošiljke mogle pošiljati iz grada postali organiziraniji i sigurniji. Sredinom god. 1942. prodrila je NP u sva industrijska poduzeća, što je naročito značajno kad se zna da je partijska organizacija u Zagrebu najviše članova i simpatizera imala, uglavnom, među zanatskim proletarijatom.

U razdoblju siječanj—kolovoz god. 1942. na teritoriju Zagreba sakupljeno je novčanih priloga (uz pojedinačan iznos označen je i broj prilagača)⁶¹ kako prikazuje tabela na str. 109.

Ukupno je, dakle, u siječnju god. 1942. bilo sakupljeno 274.350 kuna; u veljači 298.976; u ožujku 244.402; u travnju 338.336; lipnju 282.965; srpnju 323.765,50 i kolovozu 317.740 kuna (napominjemo da ne posjedujemo izvještaj za svibanj, a za srpanj imamo samo naznačen ukupan

⁵⁹ Ukupni primitak MO u siječnju 1942. iznosio je 298.800 kuna, veljači 305.676,50, ožujku 273.739, travnju 368.536 (za svibanj nemamo podataka), lipnju 437.075, srpnju 323.765,50 i kolovozu 384.520,50 kuna (Isto, Izvještaji PO i MO za razdoblje od siječnja do kolovoza 1942, bez podataka za svibanj).

⁶⁰ Isto, Prema specifikacijama uskladištenog materijala za siječanj i veljaču 1942.
⁶¹ Isto, Izvještaji MO i PO za razdoblje od siječnja do kolovoza 1942, bez podataka za svibanj.

	Siječanj	Veljača	Ožujak	Travanj	Svibanj	Lipanj	Srpanj	Kolovoz
I kotar	8.129— ?	10.741—297	9.409—209	12.768—260	Nema podataka	17.004—228	Nema podataka	18.520—455
II kotar	26.000— ?	38.975—351	nema pod.	68.953—872		nema pod.		30.260—326
III kotar	65.918—850	64.005—794	34.326—529	43.619—574		46.201—389		28.620—841
IV kotar	66.914—860	60.203—851	76.047—861	76.544—791		78.864—947		101.273—463
V kotar	19.440—470	22.940—567	27.445—541	30.725—491		nema pod.		40.524—575
VI kotar	13.094—227	26.787—340	26.549—559	30.031—560		51.164—631		54.390—313
Željeznica	24.460— ?	21.510—495	24.140— ?	27.500— ?		23.657—461		nema pod.
Intelektualci	32.722—166	32.070—180	33.380—177	37.052—214		50.080—230		29.272— ?
Studenti	14.033—174	6.745— ?	13.106—164	11.144— ?		15.595— ?		14.881— ?
Razno	3.640— ?	15.000— ?	—	—		400—2		—

primitak prema saldu za kolovoz, ali bez specifikacije) što zajedno s raznim izvanrednim priložima koji nisu unijeti u gornje obračune⁶² iznosi ukupno 2,392.112,50 kuna. Od toga je za lokalne potrebe bilo utrošeno 1,391.874, a ostatak predan Pokrajinskom odboru NP za Hrvatsku. Broj prilagača također je nepotpun i iznosio bi prema dosad raspoloživim podacima 19.285 osoba.

Ukupno je u toku god. 1941. i prve polovice god. 1942. u Pokrajinskom odboru, Odboru za pomoć logorima, Odboru za pomoć španjolskim dobrovoljcima, Odboru NOF-a, Mjesnom odboru za Zagreb i kotarskim odborima NP djelovalo u svim sastavima 79 članova. Po socijalnom sastavu bilo je oko 40 radnika, 30 intelektualaca, studenata i službenika i 10 osoba neutvrđenog socijalnog porijekla. Rat su preživjela ukupno 34 člana, poginulo je u NOB-u 11; ubijeno u logorima, odmazdama ili oružanim okršajima 25, a sudbina desetorice nepoznata je. Međutim, tačne podatke o članovima nižih odbora i pododborna — s obzirom na sačuvane izvore i stupanj dosadašnjeg istraživanja — nije moguće ovdje iznijeti. Fluktuacija članstva, naročito na tom sektoru, bila je vrlo velika: aktivisti i simpatizeri neprestano mijenjaju dužnosti i sektore djelovanja, jer je aktivnost masovna, a potrebe su svakim danom sve veće. Te je promjene to teže pratiti što je bilo i policijskih provala u organizaciji ili je do njih dolazilo i preko drugih organizacija NOP-a u Zagrebu koje su onda zahvaćale i NP. One su hapšenjima i tzv. razbijanjem pojedinih aktiva, jedinica i odbora znatno ometale daljnji rad, jer su, među ostalim, dovodile i do promjena sastava odbora i pododborna, što je nužno tražilo najprije organizaciono učvršćivanje.

III

Analizirajući dokumente i izvore koji govore o organizacijama NOP-a u Zagrebu od sredine god. 1942. nailazimo sve češće na izraz »narodno-oslobodilački odbori« koji su bili vezani uz pojedine partijske jedinice, uz odbore NP ili neke druge. Radilo se, naime, o tome da su mnogi aktivisti ili organizirani članovi okupili grupe ili pojedince antifašistički orijentirane, vezali ih uz onaj odbor ili aktiv kojem su sami organizaciono pripadali, postavili im zadatke da sakupljaju pomoć i pronalaze nove simpatizere iz redova svojih prijatelja, znanaca, rodbine, a njima — dakle toj grupi simpatizera — dali naziv NOO prema imenu sličnih odbora na oslobođenom teritoriju. To je proizašlo iz toga što se djelovanje NP u okupiranim područjima — dakle i u Zagrebu — gotovo postovjeto s djelovanjem NOO-a na oslobođenom području, ali s tom razlikom što odbori NP nisu mogli imati funkciju izvršne vlasti (što je i razumljivo) kao NOO-i na oslobođenom području. Prema uputstvima partijskih rukovodstava Hrvatske od sredine god. 1942. organizacija NP u Zagrebu počinje se razvijati u tom pravcu pa su njeni odbori preimenovani u NOO-e. Naime, NOO-i i NP bile su dvije organizacije

⁶² Vidi bilješku br. 59.

koje su se u svom djelokrugu rada djelomično podudarale. Zadatak NP do okupacije — kako je spomenuto — bilo je pomaganje žrtava reakcije i njihovih porodica, ali je po okupaciji preuzela i širi zadatak — snabdjevanje partizanskih jedinica. Kada su u Zagrebu osnovani prvi NOO-i, preuzeli su dio zadataka NP. Tada je praksa pokazala da je jedna od tih dviju paralelnih organizacija smetala pravilnom i uspješnom razvitku druge i zbog toga je, na osnovu iskustva sa oslobođenog teritorija, odlučeno da se spoje, i to tako da se NOO-i popune kadrovima iz NP a da se osnuju odbori NOF-a koji će organizirati sakupljanje novca i materijala, tj. uglavnom vršiti raniji posao NP. Međutim i ti odbori NOF-a morali su djelovati pod rukovodstvom NOO-a. Bilo je to tim potrebnije jer je NP apsorbirala najveći broj aktivista i u isto vrijeme bila najmasovnija organizacija NOP-a. NOO-i su naprotiv, trebali da pojačaju politički dio svog rada: popularizaciju NOB-a, mobilizaciju za NOV, širenje partijske štampe organiziranje obavještajne službe i drugo, ali svaki član NOO-a morao je da bude odgovoran samo za jedan sektor rada, dakle slična podjela dužnosti kao u partijskim aktivima.

Ipak sve do kraja god. 1942. u Zagrebu su se uz NOO-e zadržali i odbori NP, jer se reorganizacija NP nije mogla provesti brzo i lako. Novouključeni članovi i simpatizeri bivali su odmah upućivani na rad u NOO-e, zajedno s pojedinim članovima partijskih aktiva, a članovi NP postepeno su prelazili u NOO-e i preuzimali određene funkcije.

U izvještaju Mjesnog komiteta KPH za Zagreb o mjesnim organizacijama NOP-a za razdoblje rujan—studeni god. 1942. navode se podaci o NOO-ima, ali i o odborima NP koji su se još u tom razdoblju sačuvali. Tako je na području II rajona (prema partijskoj podjeli) uz 5 tvorničkih partijskih ćelija bilo vezano 5 odbora NP sa 19 članova i 31 pododbor sa 123 člana NP, a dvije su strukovne ćelije na istom području rukovodile s dva odbora sa 7 članova i 7 pododbor sa 24 člana NP. Međutim, uz dvije partijske tvorničke i dvije strukovne ćelije bila su osnovana i četiri NOO-a sa 14 članova. Slično je bilo i na područjima drugih rajona u Zagrebu. U III rajonu uz 6 partijskih ćelija bilo je 6 odbora sa 20 članova i 38 pododbor sa 138 članova NP i 3 NOO-a sa 9 članova i 11 pododbor NOO-a⁶³ sa 42 člana; u IV rajonu uz ukupno 5 partijskih ćelija djelovalo je i 5 odbora od 19 članova sa 23 pododbor sa 81 članom NP i 5 NOO-a sa 18 članova i 14 pododbor sa 73 člana; u V rajonu uz dvije partijske jedinice bilo je 4 odbora sa 13 članova i 10 pododbor NP sa 66 članova i 3 NOO-a sa 10 članova i 11 pododbor sa 42 člana; u VI rajonu uz tri ćelije djelovalo je 3 odbora sa 11 članova i 21 pododbor sa 71 članom NP i 3 NOO-a sa 9 članova i 12 pododbor sa 36 članova, a na željeznici je uz 8 partijskih jedinica djelovalo samo 5 NOO-a sa 16 članova ali su oni okupljali oko 300 simpatizera.

⁶³ U toku 1942. NOO-i u Zagrebu nisu imali još sasvim do kraja razradenu organizacionu strukturu. Zbog toga se termin »pododbor NOO-a« upotrebljavao za niže odbore, tj. one NOO-e, koji još u to vrijeme nisu bili vezani uz matične, a preko njih uz Mjesni NOO za Zagreb. Taj se naziv, međutim, 1943. potpuno napušta jer se svi odbori unutar te organizacije nazivaju narodnooslobodilačkim odborima koji su bili povezani međusobno i dalje — vertikalno.

Dakle, ukupno je u spomenutom razdoblju, tj. rujan—studeni 1942. god. bilo 25 odbora sa 89 članova i 130 pododbora sa 503 člana NP i 23 NOO-a sa 76 članova i 48 pododbora NOO-a sa 193 člana.⁶⁴

God. 1943. u Zagrebu potpuno nestaje NP kao samostalna organizacija i organizaciono se pretapa u narodnooslobodilačke odbore koji su postali rukovodeći politički organi NOP-a.

Zaključak

Iz izloženog se mogu izvući ovi zaključci:

Narodna pomoć ne bi se mogla razvijati i razviti u Zagrebu tako obimno i široko da nije već u gradu postojala — zaslugom KP — pogodna klima za revolucionaran rad i antifašističku borbu, a pri tome je NP predstavljala samo jedan od sektora partijskog djelovanja; rad NP u razdoblju okupacije poprimio je izvanredno važno značenje jer se aktivnošću unutar NP neprestano širio krug antifašista i simpatizera KP; a preko njih i politički utjecaj Partije; u tom okviru zadaci su postajali gotovo iz dana u dan sve veći i mnogobrojniji pa se zato i pristupalo osnivanju posebnih odbora za specijalizirane djelokruge rada, odnosno specifične zadatke; na tom polju potpun uspjeh zabilježila je akcija spašavanja jugoslavenskih dobrovoljaca iz španjolskog građanskog rata (izvanredna organizacija, sve pripreme bile su izvršene na vrijeme, dobrovoljci su odlazili na teren, a da nijedan nije pao u ruke neprijatelja pri prolazu kroz Zagreb); i Logorski odbor izvršio je velik i obiman posao, a akcija koju je tako uspješno vodio bila je jedna od najhumanijih, okupljajući upravo na toj osnovi i najveći broj ljudi; nesumnjivo je da se već u toku god. 1941. pristupilo u Zagrebu organiziranom sakupljanju raznog tehničkog i sanitetskog materijala za prve partizanske jedinice i odrede; dosad poznati podaci pokazuju da je proletarijat (naročito zanatski) dao najveći prilog pri sakupljanju za NP, ali ne treba zaboraviti i to da se NP razvila veoma široko i među intelektualcima; sakupljena svota od gotovo milijun kuna u toku god. 1941. upućuje na to da se NOP u Zagrebu počeo razvijati već od prvih dana okupacije; činjenica je da se usprkos nestašici i naglom povećanju cijena osnovnim živežnim namirnicama aktivnost zagrebačkog stanovništva povećala; u logore i zatvore samo je u prvoj polovici god. 1942. poslano — prema sačuvanim dokumentima — oko 1500 kg hrane, a sakupljeno je novca više od dva milijuna kuna; NP je postala najmasovnija oslobodilačka organizacija u Zagrebu, ali kao samostalna organizacija u toku god. 1942. nestaje, jer se spojila s NOO-ima koji su postali političko rukovodstvo NOP-a u Zagrebu.

⁶⁴ IHRPH, fond KP-66/1400.

SUMMARY

THE ORGANIZATION AND WORK OF THE REGIONAL AND MUNICIPAL COMMITTEE FOR AID TO PEOPLE IN ZAGREB 1941—1942

The author shows — mostly using unpublished archival sources — the activity of the organization of the *Narodna Pomoć* (NP — National Aid) in Zagreb in the eve of the war, and especially during 1941—1942. In the first section of the contribution the work of the Regional Committee of the NP for Croatia and the committees for specialized work is described: The Committee for Aid to Spanish Volunteers, the Committee for Concentration Camps and Prisons, and The Committee of the National Liberation Fund. In the second section the work of the Municipal Committee and the Regional Committee of the NP in Zagreb is described while the third deals with the growing of the NP into a new antifascist organisation, the *Narodnooslobodilački odbori* (NOO — The National Liberation Committees). From the Occupation to the end of 1942 an amount of almost three million *Kunas* was raised through the NP, while the amount of goods, clothes, medical and technical supplies and other material collected was also great. In 1943 in Zagreb the NP disappeared as an independant organization and merged completely into the NOO which became the political organ of the National Liberation Movement (NOP). The NP became the most broadly based antifascist organization in Zagreb during the first two war years and it gathered a wide circle of sympathisers and antifascists from all social levels. This proves that the NOP started to develop in Zagreb right from the first days of the occupation and that it lasted continually right down to final liberation.